

Türk-Rus İkili İlişkilerinde Kamuoyu Algıları ve Hibrit Etkiler

Mitat Çelikipala
Mustafa Aydın
Onur İşçi

Türk-Rus İkili İlişkilerinde Kamuoyu Algıları ve Hibrit Etkiler

Mitat Çelikpala, Mustafa Aydın, Onur İşçi

Günümüzde Türk ve Rus kamuoylarının birbirleri hakkındaki algılarını şekillendiren temel unsur, iki ülke arasında yaşanan savaşlardan geriye kalan ve sıklıkla resmî açıklamalara da yansıyan olumsuz ve rekabetçi söylemlerdir. İki ülke arasındaki tarihi mücadele ve bunun sonucunda yaşanan zorunlu göçler, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada karmaşık ve sorunlu bir demografik yapı ortaya çıkarmıştır. Bu karmaşık yapı taraflar arasında uzun soluklu rekabet ve çatışmanın arka planını teşkil etmiştir. Buradan doğan rekabet ve mücadele temelli karşılıklı tarihsel algı ve söylem, Soğuk Savaş döneminin ideolojik zıtlıklarının etkisi altında iyice kemiklemiştir.

Güvensizlik temelli bu tarihsel rekabeti Soğuk Savaş sonrasında şekillendiren faktörler arasına, 1990'lı yıllara hâkim olan Avrasya merkezli nüfuz mücadelesi ve enerji odaklı bölgesel çekişmeler de eklenmelidir. Sonuçta iki tarafın paylaştıkları ortak coğrafyalarda yaşanan karmaşık ve sorunlu jeopolitik mücadeleler iki ülke kamuoylarında yerleşik, güvensizlik temelinde, karşılıklı olumsuz algı ve söylemleri hâkim kılmıştır. Bu durum, 2000'li yıllardan itibaren yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisi altında, yerini yavaş da olsa işbirliği odaklı yeni bir söyleme bırakmaya başlamıştır.

Diğer yandan uluslararası alanda yaşanan siyasi gelişmeler, teknolojik dönüşümler ve ortak komşuluk alanlarında artan rekabet ve çatışmalar ise bu dönüşümü sınırlandıran bir rol oynamakta, karşılıklı algılmalarda yeni ve zaman zaman olumsuz boyutlar gündeme gelebilmektedir. Bu çalışma, iki komşu ülkenin kamuoylarına hâkim olan algı, yaklaşım ve söylemleri, tarihsel dönüşümlerin ışığı altında incelemektedir.

Giriş: Kamuoyu Algılarının Tarihsel Kökenleri

500 yılı aşkın bir geçmişe sahip olan Türk-Rus ilişkileri rekabet, işbirliği, yakınlaşma, çatışma ve ortaklık gibi kavramların içiçe geçtiği karmaşık bir ilişkiler yumağıdır. Türk tarih yazımı bu tarihi dostluk ve işbirliğinden ziyade, çoğunlukla kuşku, güvensizlik ve ihanetler üzerine kurulu bir tarih anlatısı olarak ele alır (Bkz., Kurat 1990 ve 1992; Oreskova 2003). Bu anlatı temel olarak, Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının büyük bölümünün 16. yüzyılın sonlarından itibaren Çarlık Rusya'sının yayılması sonucu ya da onun açık desteğiyle Doğu Avrupa'da ortaya çıkan

devletlere kaybedilmesine dair köklü ve olumsuz hatıralardan kaynaklanmaktadır. Soğuk Savaş dönemine hâkim olan ideolojik rekabet ve tehdit algıları da bu anlatıya eklenince, Rusya ve Ruslar, yakın zamana kadar, Türk tarih yazınında ve kamuoyu nezdinde basitçe 'Moskof Gavuru' şeklinde ifade edilebilecek imajıyla, Türk devletinin ve Türklerin birincil düşmanı olarak görülmüştür.

Soğuk Savaş döneminin siyasi söyleminde Rusya, Balkanlardan Orta Asya'ya uzanan geniş coğrafyada 'sıcak denizlere', yani Akdeniz'e inmeyi hedefleyen yayılmacı bir güç olarak tanımlanmıştır. Her ne kadar bu anlatı Rus Çarı Büyük (Türk tarih yazınında 'Deli') Petro'nun 18.

yüzyıl boyunca güneye doğru ilerleme çabasından kaynaklanıyorsa da (Green 1993), Kasım 1943 gibi çok daha yakın bir tarihte dahi dönemin Sovyet lideri Joseph Stalin Kahire'de bir araya geldiği İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'ten SSCB'nin sıcak deniz limanlarına ihtiyacını dikkate alarak, Türk Boğazlarından geçişleri düzenleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesini bu doğrultuda gözden geçirmelerini isteyebilmişti (Aydın 2021: 11). Devlet hafızasında yer eden bu ifadeler aradan geçen sürenin ve değişen devlet yapısının kuzeydeki büyük komşunun taleplerinde pek bir değişikliğe neden olmadığı algısını güçlendirmişti.

Benzer şekilde, Ruslar açısından da Türk imgesi olumlu bir anlam taşımaz. Türk tarihi ile eşitlenen Osmanlı tarihi yayılmacı, gaddar ve baskıcı olarak anlatılırken, Türkler de 'öteki' olarak betimlenir. Anlatıya İstanbul ve Boğazların Türklerden kurtarılması ya da ele geçirilmesi söylemi hâkimdir (Şimşek ve Cengiz 2015; Cengiz ve Şimşek 2017). Dahası, Rus söylemi ve düşmanlık algısı, dini düşmanlık (Ortodoksluğa karşı İslam) ve büyüklük iddiası (Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldıran veya onun yerini alan 'Üçüncü Roma') ile sarmalanarak, Rusya'nın 'doğal yayılma alanı' olarak gördüğü Avrasya'daki geniş coğrafyayı 'özgürleştirme mücadelesine' indirgenir (Strémoukhoff 1953: 87-88).

İki taraf arasında, bu genel çerçevenin şekillendirdiği tehdit algısı ve genel güvensizlik ortamına rağmen, işbirliğine vurgu yapılan dönemler de yok değildir (Aydın vd. 2024; İşçi vd. 2024). Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki yeni devletin erken dönem ilişkileri buna iyi bir örnektir (Gürün 1991; Yerasimos 2000). Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB'nin 'kapitalist-sömürgeci Batıyla' çatışmacı ilişkilerinin etkisiyle 1920'li ve 1930'lu yıllara hâkim olan yaklaşım, iki ülke ilişkilerinde işbirliği ve dayanışmayı öne çıkarmıştır. Bu dönemde imzalanan Moskova ve Kars antlaşmaları ile 1925 Türk-Rus Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, bu iki 'genç' devletin o dönemde dünya siyasetini benzer şekilde değerlendirmekte olduklarının ifadesi olarak kabul edilebilir. Bu antlaşmaların imzalanması, Türkiye'nin Musul meselesi nedeniyle İngiltere, Akdeniz güvenliği ve adalar gibi sorunlar nedeniyle İtalya ve Hatay dâhil olmak üzere sınır anlaşmazlıkları nedeniyle de Fransa'yla sorunlu i

lişkiler yaşadığı bir dönemde denk düşmektedir. Dolayısıyla bunlar genç Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında dönemin diğer büyük güçlerine karşı Sovyet desteğini kullanarak geliştirdiği erken bir dengeleme girişimi olarak görülebilir.

İkinci Dünya Savaşı kadar devam eden iki savaş arası dönemde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında büyük bir anlaşmazlık yoktur (İşçi vd. 2024). Fakat kamuoyu ve karar alıcılar nezdinde, ortak bir gelecek tesis etmeye işbirliğine gitmeyi önceleyen bir tasavvur da söz konusu değildir. Türkiye'nin 'dış Türkler' konusunu gündem dışına çıkartması ve günümüzde Avrasya olarak tanımladığımız coğrafyaya sırtını dönmesi karşılığında, Sovyetler de Türkiye'nin rejim karşıtı gördüğü sol/komünist gruplarla mücadelesine sessiz kalmıştır. Yine de, dönemin koşulları altında 1920'li ve 1930'larda gelişen işbirliği yapısı, Batılı güçleri ikilinin yakın çevrelerinde dengelemek dışında uzun vadeli ortak bir hedeften yoksundur.

Bu dönemde kapsamlı bir hedefe sahip, köklü bir işbirliğinin kurulamamış olmasının en belirgin sonucu, İkinci Dünya Savaşı ve hemen sonrasında ortaya çıkan olumsuzluklardır. Sovyetlerin Mart 1945'te 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılmayacağını Türkiye'ye bildirmesi, ikili ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur (Bkz. Bilge 1992; Aydın 2001 ve 2021; İşçi 2019 ve 2023). Gerginlik, Sovyetlerin uluslararası alanda yaşanan değişimler nedeniyle Montrö Sözleşmesinin Boğazların statüsünü yeniden tanımlamak üzere elden geçirilerek, bölgeye Sovyet askeri varlığının yerleştirilmesi talebiyle daha da artmıştır. Bu talepler Türkiye'de hem söylemde hem de algıda 'güvensizliğe' doğru hızlı bir geri dönüşe yol açmış, ağır 'Komünizm ve Sovyet tehdidi' ile karşı karşıya kalan Türkiye (Türk liderlerin bu dönemdeki tercihlerine dair bkz. Oran 2010: 285-343), Batı dünyasıyla siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini geliştirme yolunu seçmiştir. Bu kapsamda ABD ile kurulan yakın ikili ilişkiler ile takip eden NATO üyeliği Türkiye'nin Batı bağlantısını sağlamlaştırmıştır.

Rus tehdidi algısı, takip eden dönemde de Türk devlet anlatısının Rusya'dan algılanan dış tehdidi içeride Komünizmden kaynaklanan tehditle ilişkilendirmesi yoluyla ideolojik bir boyut da kazanarak derinleşmiştir (Bilge 1992; Çelîkpala 2019). Böylece Sovyetler/Ruslar Türk

karar alıcılar ve kamuoyu tarafından 'yeniden' Türk toprakları ve egemenliği üzerinde yıkıcı emellere sahip ideolojik 'öteki' olarak tanımlanmıştır. Uluslararası konjonktürün derinleştirdiği bu algı, Türkiye'nin NATO üyeliğiyle birlikte Sovyet Rusya'nın yeniden 'tehdit' ya da 'düşman' olarak tanımlanmasıyla neticelenmiştir. Komünizm karşıtlığıyla birleşerek ideolojik bir boyut da kazanan ötekileştirme, Türkiye'yi SSCB'ye karşı çevreleme (*containment*) politikasını benimseyen ABD'ye ve Avrupa-Atlantik güvenlik kurumlarına bir adım daha yaklaştırırken Sovyetlerden de hızla uzaklaştırmıştır.

Rus tarafı açısından ise Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı/Amerika/NATO hattının cephe ülkesi olarak algılanmış ve işbirliği konusu yumuşama (*détente*) dönemine kadar gündeme gelmemiştir. Bu dönemde, Avrupa-Atlantik ilişkilerinden bağımsız bir Türk-Rus/Sovyet ikili ilişkilerinden bahsetmek mümkün değildir. Daha önce yayımladığımız raporda (İşçi vd. 2024) ayrıntılı biçimde değinildiği üzere, yumuşama dönemi, Türkiye ve SSCB arasında başta ekonomik ilişkiler olmak üzere olumlu gelişmelerin yaşandığı bir döneme işaret etmektedir (Hirst ve İşçi 2020). Bu dönem, aynı zamanda, Türkiye ile Batılı müttefikleri arasında bugünkü ortamı andıran sorunlu ilişkilerin ortaya çıkışına da tanıklık etmiştir.

Sovyetlerin Çöküşü ve Yeniden Şekillenen Algılar

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle değişen sınırlar ve ortaya çıkan yeni ulus devletler, dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye'de de farklı coğrafi tahayyüllerin çıkmasına fırsat vermiştir (Öniş 1995; Aydın 2003; Larrabee ve Lesser 2003; Aktürk 2004). Türkiye için Sovyetler Birliği'nin çöküşü, tarihi tehdidin ortadan kalkması ve 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne' uzanan geniş alanda Türk dünyasıyla yeniden bağlantı kurmanın yolunu açacak 'tarihi fırsatın' ortaya çıkması anlamına geliyordu (Aydın 2004). Bu dönem, Rusya açısından ise kaybedilen imparatorluk sonrasında daha fazlasını kaybetmeye hazırlanılan bir 'travma sonrası stres bozukluğu' (*post-traumatic stress disorder*) dönemiydi (Sakwa 2019: 1-17).

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle birlikte, Türkiye'nin Rusya merkezli tehdit algısında hem ikili ilişkilerin hem de uluslararası sistemin doğası ve yapısına yönelik köklü değişimlere işaret eden temel dönüşümler yaşandı. Dönemin karar alıcıları, Sovyet tehdidinin ortadan kalktığı dönemde ortaya çıkan yeni fırsat alanında Türkiye'nin jeopolitiğini yeniden okuma fırsatı yakaladıklarına inanıyorlardı. Nitekim, Türkiye'nin yakın çevresiyle ilişkilerini buna göre yeniden tanımlamaya çalıştılar (Yanık 2007). Bu okumada kuşkusuz uluslararası alana yeni bir aktör olarak çıkan Rusya'nın konumuna ve bu konumun uluslararası alandaki algılanışına yansıyan temel birtakım değişimler söz konusuydu. Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği değildi; bu yeni aktörün bölgesel ve küresel güç dengelerindeki konumu da yeniden hesaplanmalı ve tanımlanmalıydı. Bu durum Türkiye için aynı anda fırsatlar ve tehditler doğuran bir gelişmeye işaret ediyordu.

Geçiş döneminde Türkiye'de cevap aranan temel soru, zayıflayan ve uluslararası alanda ağır sıklet oyuncu olmaktan çıkan Rusya Federasyonu karşısında ne gibi yeni kazanımlar elde edileceğiydi. Bu çerçevede, dönemin politikalarını şekillendiren temel kavram 'rekabet' oldu. Türkiye'nin hareket alanı genişletilirken Rusya'nınki daraltılmıyordu. Nerdeyse kimsenin aklına 'yeni' aktör Rusya Federasyonu ile işbirliğini önceleyen, farklı ve dostane bir ilişki kurma fikri gelmemiştir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde 1990'lı yıllara hâkim olan tema, jeopolitik ve stratejik açıdan avantajlı konuma geçilmesi ve özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerle ilişkilerin geliştirilmesiydi (Öniş 1995; Aydın 1996 ve 2004; Aktürk 2004). Bu dönem, Türkiye'nin jeopolitik önemi üzerinden şekillendirilen yaklaşımların belirginleştiği ve Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki eski Sovyet cumhuriyetleri için 'model ülke' olarak tanımlandığı bir dönem olmuştur (Mango 1993; Robins 1993; Sander 1994; Dal ve Erşen 2014).

Türkiye kamuoyunun da bu söylemi duygusal yönü ağır basan bir yön gösterici 'ağabeylik' anlayışıyla ve 'omuzlara yüklenen tarihi mirasın gereği' olarak hemen benimsediği söylenebilir. Rusya Federasyonu, özellikle Türk cumhuriyetlerini dönüştürmeyi hedefleyen bu politikaların uygulanmasında, Türkiye'nin

karşısındaki en büyük -bazıları için tek- engel olarak belirmişti. Rusya'nın SSCB'den farkı, tehdit kaynağı olmaktan ziyade, 'nüfuz mücadelesine girişilebilecek büyüklükte bir rakip' olarak görülmesiydi. Bu yaklaşımın sonucunda Türkiye özellikle Kafkasya'da, daha sonra 'dondurulmuş anlaşmazlıklar' (*frozen conflicts*) olarak nitelenecek, başta Çeçenistan, Karabağ ve Abhazya gibi anlaşmazlıklarda aktif ve Rusya karşıtı bir tutum sergiledi. Türkiye kamuoyunda da karşılık bulan bu yaklaşım, Rusya karşıtı ve özellikle Türk/Müslüman halkların bağımsızlık yanlısı girişimlerinin desteklenmesi bağlamında gündeme hâkim oldu (Çelikpala 2005 ve 2006).

Sonuçta Türkiye, Rusya ile Balkanlardan başlayarak Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada açıktan nüfuz mücadelesine girişti (Aydın 2003). Bu, 1990'lar boyunca Türk-Rus ilişkilerinin genel çerçevesini belirleyen, Türkiye'nin hem Batılı ortaklarıyla hem de hedefteki Türk Dünyası ile ilişkilerini şekillendiren temel yaklaşım oldu. Rusya buna, 1990'ların ortalarından itibaren yürürlüğe soktuğu yeni Güvenlik ve Dış Politika stratejileriyle geliştirdiği 'yakın çevre' doktrini ile bu alanda nüfuz ve hâkimiyetini yeniden tesis etme yolunda mücadeleyi öne çıkartan bir yaklaşımla karşılık verdi (Dick 1994). Yeni stratejilere hâkim olan söylem, eski düzeni koruyarak ya da en azından Rusya'yı merkezde tutacak biçimde yenileyerek Moskova'nın eski Sovyet bölgelerindeki nüfuzunu savunmak ve sürdürmek üzerine kuruluydu. Buna karşılık Türkiye, Batı'nın desteğiyle kendisini merkeze koyan yeni bir düzen oluşturmayı hedefliyordu. Bu durum Rusya'da Türkiye'nin Avrasya coğrafyasında Batılı düzenin tesisini sağlama aracı olduğu ve dolayısıyla Ankara'nın politikalarına karşı konulması gerektiği algısına yol açtı (Aydın 2004).

2000'li yıllarla birlikte, Rusya'yla ilgili olarak, 1990'lı yılların ilk yarısına hâkim olan 'rakip/tehdit' merkezli algı yavaş da olsa değişmeye başlamıştır. Bu dönemde ilk olarak Türkiye'nin özellikle Avrasya coğrafyasında Rusya ile giriştiği rekabet ve mücadelede siyasi açıdan karlı olmadığı görülmüştür. İkinci olarak, Rus ekonomisi toparlandıkça Rusya ile ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirmek daha cazip hale gelmişti. Nitekim, Türkiye'nin Avrasya'daki tüm eski Sovyet cumhuriyetleriyle ticaretinin toplamı hala Rusya ile ikili ticaret rakamlarının

altındaydı (Aydın 2003: 136; Çelikpala 2019: 6; Aydın baskıda). Aynı zamanda Rusya'da da Türkiye'nin bölgesel konularda Batılı ortaklarından farklı bir duruş sergilemesi ihtimalinin belirdiği görülerek, Türkiye ile ilişkilere daha az şüpheci bir gözle bakılmaya başlanmıştı. Çeçen savaşının sona ermesi ve Türkiye ile Rusya'nın Hazar enerji kaynaklarını Avrupa'ya aktaracak kendi ülkelerinden geçen boru hatlarına kavuşmasıyla birlikte ikili ilişkilerin gelişmesine imkân tanıyan bir ortam gelişmeye başlamıştı (Aydın 2003: 136).

Bu dönemde iki ülke siyasal alanda rekabete devam ederken ve birbirlerini hala güvenlik tehdidi olarak görürlerken, zamanla yakınlaşma ve işbirliğini doğuran ve karşılıklı algıda dönüşümü tetikleyen ticari ve ekonomik ilişkiler gündemi işgal etmeye başladı. Küçük boyutlu bavul ticareti ve Türk inşaat firmalarının başta Rusya olmak üzere Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde aldıkları ihalelerle başlayan ekonomik ilişkiler hızla gelişti. Rakamlara göz atıldığında, 1990'lı yılların başında yolcu beraberinde taşınan bavullarla başlayan ticaretin kısa sürede 7 kat artarak 2008 sonu itibarıyla 38 milyar dolara ulaştığı görülmektedir (Çelikpala 2019: 13-14). Aynı dönemde Rusya'da Türk şirketlerinin aldığı ihalelerin toplamı 30 milyar dolara ulaşarak Türkiye'nin o dönemde yurtdışında üstlendiği tüm işlerin %22'sini oluşturmuş, Türkiye'ye seyahat eden Rus turist sayısı da 2,8 milyona ulaşmıştır.

Buradaki belirleyici/dönüştürücü ana unsur ise enerji alanındaki işbirliğidir. Özellikle doğalgazın Türkiye açısından ana enerji kaynağına dönüşmesi ve Rusya'nın bu kaynağı sağlayacak başlıca güvenilir ortak olarak belirginleşmesi, enerji başlığını iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesi ve 2000'li yıllarla birlikte işbirliğini önceleyen dengenin kurulmasında belirleyici unsura dönüştürmüştür. Bunlara Türkler ve Ruslar arasında artan karma evlilikler de eklenmelidir. İlişkilerin insani yönünü geliştiren bu husus, iki taraftaki halk arasında karşılıklı yeni olumlu algıların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (İçduygu ve Karaçay 2012; Karaçay 2023: 33-39).

Ortaya çıkan bu ilişkiler ağı, iki ülkenin on yıl içinde düşmanlıktan hızla önce 'sanal yakınlaşmaya', sonra 'karşılıklı işbirliğine' ve nihayetinde de 'çok boyutlu ortaklığa' doğru

ilerlemesini sağlayan söylem değişikliğinin önünü açmıştır (Sezer 2000 ve 2001: 151-152). Yakınlaşmaya yönelik yapıcı siyasi anlayış ve liderlerin gerginliğe neden olabilecek söylemlerden kaçınması, her iki tarafta da kamuoyuna hâkim olan olumsuz algıların kademeli değişimine olanak sağlamıştır. Bu yeni dönemde taraflar, ortak çıkarların iletmesinde işbirliğinin önemini kabul etmiş görünmektedirler. Dönemin Rusya Federasyonu Başbakanı Mikhail Kasyanov'un Ekim 2000'de Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette söyledikleri dönüşümü göstermesi bakımından önemlidir: "Rusya ve Türkiye rakip değildir. Biz ortağız ve hükümetlerimiz bu ilke üzerinde çalışarak ikili ilişkileri geliştireceklerdir" (Doğan 2000; Bila 2000). Taraflar, bu doğrultuda olası kriz durumlarında ilişkilerin devamlılığını sağlamak amacıyla iletişim kanallarını açık tutmaya karar verdiler. Dönem, 1991 yılında kurulan Türk-Rus İş Konseyi gibi ortak ekonomik ve ticari temelli kuruluşların yeniden canlandırılmasına da tanıklık etti.

Uluslararası alandaki gelişmeler ile iki ülkenin Batı dünyasıyla ilişkilerinde yaşadıkları hayal kırıklıkları da bu dönüşümü hızlandırdı. Rusya'nın ilk büyük hayal kırıklığı, eski Doğu Bloku üyeleri Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın Aralık 1997'de NATO üyeliği yolunda son adımlarını atmalarıydı. Aynı dönemde Türkiye de Lüksemburg zirvesinde AB üyeliğinden dışlanmıştı. Yine 1997 ve 1998'de iki ülke ekonomik krizlerden kaynaklanan zorluklarla karşılaştılar. Bu gelişmeler, bir yandan Rusya ve Türkiye'yi işbirliği yapılması gereken birincil ortak olarak görülen Batı'dan düşünsel olarak uzaklaştırırken, diğer yandan siyasi, ticari ve ekonomik alanlarda iki ülke arasında yakın işbirliği yapılabileceği fikrini doğurdu ve ilişkiler zamanla, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından otuz yıl sonra, 'stratejik ortaklık' perspektifiyle yeni bir düzeye ulaştı (MFA 2024).

Bu noktaya giden yolda ilk somut adım Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov'un 7-8 Haziran 2001'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette atıldı. Bu ziyarette iki ülke aralarındaki ihtilaflı konuları bir kenara bırakarak ekonomik işbirliği merkezli yeni bir ilişki modeli geliştirmeye karar verdi. Böylece, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 'Stratejik Üçgen' olarak adlandırılan Moskova-Ankara-Orta Asya üçgeninde siyasi ve ekonomik alanlarda işbirliği yapmak üzere bir

çalışma grubu kurulması önerisiyle eşzamanlı olarak 'Avrasya Eylem Planı 2001' gündeme alındı.

Bu girişimler ileri seviyede siyasi ve ekonomik işbirliğinin yolunu açtı. Değişim keskindi: İki ülke o güne kadar stratejik öncelikleri olarak tanımladıkları ve rekabet ettikleri bir bölgeyi, yani Avrasya'yı, ilk kez işbirliği alanı olarak gördüklerini ifade ettiler (Acar 2001; TDN 2001a ve 2001b). Eylem Planı, ikili ilişkilerde halen hâkim olan Avrasya merkezli yapıcı söylemi gündeme getirdi: "Dünyada meydana gelen köklü değişimler, Türkiye ve Rusya'nın ikili ve bölgesel işbirliğini her alanda dostluk ve karşılıklı güven ruhu içinde geliştirecekleri yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu çerçevede iki ülke mevcut ilişkilerini güçlendirilmiş yapıcı ortaklık düzeyine çıkarma kararlılığında." (Kohen 2001).

Böylece 2001'de 'güçlendirilmiş yapıcı ortaklık' seviyesine yükseltelen ikili ilişkiler, 2004'te 'çok boyutlu' ikili ilişkilere evrildi (Radikal 2004). Son olarak, 2010 yılında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin kurulmasıyla, Türk-Rus ilişkileri 'stratejik ortaklık' seviyesine yükseldi. O tarihten bugüne, karşıt kamplarda yer alan rakip/düşman algısı yerini ekonomik alanda işbirliği yapabilen ve karşılıklı anlayışa dayalı siyasi ilişkiler yürütebilen ortaklar algısına bırakmıştır. Bu dönüşümün kamuoyu üzerindeki etkisi (Aydın vd. 2016 ve 2017), iki ülke diplomatları ile siyasi liderlerinin medyadaki olumlu demeçleri üzerinden takip edilebilir. Bu durum iş dünyası ve kamuoyunda da zamanla daha yapıcı ve işbirliği odaklı bir dilin hâkim olmasını sağladı.

Sonuçta Türkiye Rusya'nın altıncı, Rusya ise Türkiye'nin ikinci büyük ticaret ortağı haline geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin ticaret hacmi hedefini 100 milyar ABD doları olarak belirleyerek, iki ülke arasında vizeleri karşılıklı olarak kaldırdı (Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı 2019). Her ne kadar bu noktada karşılıklı ziyaretler, turizm ve karma evlilikler yoluyla iki ülke arasında geri dönülmez bir yola girildiği düşünülmüyorsa da, henüz bu ikilinin aşması gereken engeller ve yol ayrimleri vardı.

Bozulan İlişkiler ve Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Hibrit Tehditleri

Türkiye'nin 24 Kasım 2015'te Hatay'ın güneyinde Türk hava sahasını ihlal eden bir Rus savaş uçağını düşürmesi, Türk-Rus ilişkilerinin son 15 yılına hâkim olan işbirliği havasının neredeyse bir gecede sonunu getirdi (Özcan, 2017). Bu gelişme karşısında Rusya'nın hızlıca Türkiye'ye yönelik kapsamlı yaptırımları uygulamaya sokması ilişkilerde yeniden karşılıklı güvensizlik dönemine girilmesine neden oldu.

Bu olumsuz durumun ilk etkileri turizm ve tarım sektörlerinde hissedildi ve 2016 iki ülke için de kayıp yıla dönüştü. Rusya'nın yaptırım alanını genişletmesiyle diğer sektörler de etkilenmeye başlayınca, bu zorlu dönemde Türk kamuoyundaki Rusya algısı da hızlı bir dönüşüm geçirdi. 2010'dan bugüne kadar düzenli biçimde gerçekleştirilen "Türkiye Eğilimleri" ile 2013'ten itibaren gerçekleştirilen "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları" araştırmalarında Türkiye için en büyük tehlike oluşturan ülkeler listesinde Rusya uzun yıllar altlarda kalırken, uçak düşürme olayı sonrasında yapılan araştırmada Rusya'nın yüzde 34,9 ile en büyük tehdit teşkil eden ülkeler listesinde ABD'den sonra ikinci sıraya yerleştiği görüldü (Aydın vd. 2016). Bu hızlı değişim, ikili ilişkilerin kırılma noktasına ve yılların mirasının çok da kolay üstünün örtülemeyeceğine işaret ediyordu.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve dönemin Başbakanı Binali Yıldırım'ın 12 Haziran 2016'da 'Rusya Günü' vesilesiyle Rus mevkidaşlarına gönderdikleri mektuplar, ilişkileri düzeltme ve algıyı yeniden olumluya çevirme çabasının başlangıcı olarak görülebilir. Takip eden dönemde 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimine karşı Rusya'nın verdiği hızlı tepki ile ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 9 Ağustos'ta Rusya ziyareti de olumlu günlere dönüş yönünde önemli basamaklar oldu. Nitekim, bu çabalar sonucunda, taraflar arasındaki olumsuz algılar varlıklarını korusa da, iki ülke arasında yeni ve yapıcı bir ortamı başlatılabildi (Oğuzlu, 2020).

Öte yandan, uçağın düşürülmesinden sonra ikili ilişkilerde yaşanan 8 aylık aksama, önceki 30

yılda kurulan ikili ilişkilerin temelini bir siyasi/güvenlik krizini kontrol altına almak için yeterince sağlam olmadığını net şekilde gösterdi. Uçak düşürme olayı tarafların Üst Düzeyli İşbirliği Konseyi çerçevesinde en üst seviyede bir kurumsal yapılanma oluşturmuş olmaları ve rutin görüşmeler yürütmelerine rağmen krizi engelleyecek bir mekanizmayı kuramadıklarını gösterdi. Bunda, enerji dâhil olmak üzere ekonomik ve ticari ilişkilere odaklanarak dış politika ve güvenlik alanlarındaki yaklaşım farklılıklarının üzerinde fazla durmama, hatta bunları göz ardı etme yaklaşımının da rolü büyüktür. Geline nokta, özellikle bölgesel konularda karşılaşılan kriz durumlarında çıkar ve pozisyon farklılıklarına takılmadan ikili siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin devamlılığına odaklanma yaklaşımının zayıflığını gözler önüne seriyordu.

Bu dönem aynı zamanda Rusya'nın Suriye krizinin gölgesinde Türkiye üzerinde yürüttüğü hibrit savaşın da sorgulanmaya başlandığı ve araştırıldığı bir döneme işaret etmektedir. Sayıları giderek artan ve bir türlü çözümlenemeyen bölgesel ve küresel sorun başlıkları ile tarafların bu konular söz konusu olduğunda ortaya çıkan çıkar farklılıkları dikkate alındığında, sadece ekonomik ve ticari ilişkilere odaklı biçimde ve "bardağın sadece dolu tarafına bakmak" yaklaşımıyla ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandırma döneminin artık sonuna geldiği anlaşıyordu.

Hibrit Tehdit/Savaş

Hibrit tehdit, terörizm, göç, korsanlık, yolsuzluk ve etnik çatışma gibi çeşitli olumsuz durum ve eylemleri kapsayan şemsiye bir terimdir (Hoffman 2009: 37 ve Ferrag vd. 2024). Devletlerin ve uluslararası aktörlerin, uzun vadeli siyasi hedefler peşinde koşan rakip/düşmanlar tarafından bu tür araçların tekil veya bir arada sistematik biçimde kullanımı ile yüzleşmeleri yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk-Rus ilişkilerinin neredeyse dibe vurduğu bu dönem aynı zamanda hibrit savaş ve tehditler üzerine yeni bir literatürün ortaya çıktığı ve NATO'nun Rusya'yı müttefiklere karşı hibrit araçlar kullanan başlıca tehdit olarak tanımladığı döneme denk gelmektedir (Bkz.

<https://natolibguides.info/hybridwarfare/documents>). Rusya, askeri faaliyetlerinin yanı sıra, seçimlere ve demokratik süreçlere müdahale ederek, siyasi ve ekonomik baskılarla gözdağı vererek, dezenformasyon kampanyaları düzenleyerek, kötü niyetli siber faaliyetlerde bulunarak, ekonomik yaptırımlar uygulayarak ve NATO ülkelerindeki kritik altyapıyı hedef alan unsurlar dahil olmak üzere kendi topraklarından faaliyet gösteren siber suçlulara göz yumarak NATO müttefiklerine ve ortaklarına karşı bazen vekiller aracılığıyla hibrit eylemlerde bulunmaktadır (NATO 2024a). Sonuç olarak, NATO üyeleri 2015'ten itibaren bu türde tehditlere yanıt vermek ve hibrit etkilere karşı koymak amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmeye başladılar. Bu dönem aynı zamanda Ankara'nın Moskova ile farklılaşan çıkarlarını yeniden fark ettiği ve savaş uçağının düşürülmesi nedeniyle yoğun bir Rus hibrit tehdidiyle karşı karşıya kaldığı dönemdir.

Rusya'nın hibrit bir tehdit/savaş anlayışı olarak geliştirdiği kavram 'doğrusal olmayan savaş' ('*non-linear war*') konseptidir ve 2014'te Rusya'nın askeri doktrinine dahil edilmiştir (Kasapoğlu 2015). Bu konsept, askeri, ekonomik ve diplomatik mekanizmalar vasıtasıyla bir devlet ya da devletler grubunun stratejik ekonomik ve askeri hedeflerine yönelik şiddetli saldırılar düzenleyerek düşmanı yenilgiye uğratmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, Rusya'nın hibrit operasyonları ilk tercih olarak herhangi bir toprak işgali ve ilhakı olmaksızın rakibi istikrarsızlaştırmayı ve baskılamayı amaçlamaktadır. Rus stratejisi, karar vericileri ve kamuoyunu hedef alan diplomatik, ekonomik ve siyasi baskılara ek olarak, karar alıcıları yozlaştırmak amaçlı örtülü operasyonlar, rüşvet ve şantajın kullanılmasını da içermektedir.

Bu dönemde Türkiye'deki siyasal ve sosyal ortam da Rusya ya da başka bir aktörün hibrit araçları kullanması için uygundu: yüksek düzeyde kutuplaşma, toplumsal marjinalleşme, çok boyutlu çatışmalar, radikalleşme, çevre bölgelerde yükselen istikrarsızlıklar. Bunlara ilaveten yüksek enerji ve teknoloji bağımlılığı (özellikle kritik askeri ekipman ve askeri sistemler) ile bilgi ve araştırma bağımlılığı da kırılabilirliği artıran diğer unsurlar olarak öne çıkıyordu (Bingöl 2017: 120).

Ekonomik Araçların Kullanımı

Türkiye ve Rusya ilişkilerinin itici gücü olarak tanımlanan ekonomik ilişkiler, asimetrik yapısı nedeniyle Rusya'nın Türkiye üzerinde en etkili olduğu alan olarak öne çıkmaktadır. Enerji ticaretinin yoğun etkisi altında gelişen Türk-Rus ekonomik ve ticari ilişkilerinde rakamlar başından itibaren Moskova'nın lehine olmuştur. Bu durum Moskova'ya uçak düşürme olayının hemen ardından enerji kartını etkin biçimde kullanarak Türkiye'ye yönelik ekonomik ve ticari yaptırımları hızla yürürlüğe sokma imkanı doğurdu. Moskova'nın Ocak 2016'dan geçerli olmak üzere uygulamaya başladığı 6 maddelik yaptırımların, özellikle Türkiye'nin ekonomik ve ticari yapısını etki altına alarak Ankara'yı baskılayacak başlıklar olarak belirlendiği görülmektedir. Bunlar arasında merkezi Türkiye'de bulunan ama Rusya'da faaliyet gösteren firmaların Rusya'da güvenliği ilgilendiren alanlarda faaliyetlerinin yasaklanması, Türk vatandaşlarının Rusya'da işe alınmalarının yasaklanması, Türkiye'de üretilen belirli ürünlerin Rusya'ya girişinin yasaklanması, Türkiye'den Rusya'ya mal taşıyan araçların sıkı kontrol ve denetim altına alınması, iki ülke arasındaki tüm *charter* seferlerinin durdurulması, Rusya tur operatörlerinden Türkiye'ye tur satmaktan kaçınmalarının istenmesi ve vizesiz seyahat uygulamasının askıya alınması özellikle dikkat çekmektedir (Çelikpala 2017: 210).

Her ne kadar bu dönemde Türkiye'de en çok Rusya'nın uygulamaya koyduğu yaptırımların gıda ürünleri ihracatı ve turizm alanındaki etkileri üzerinde durulmuşsa da, kafalardaki en önemli soru Moskova'nın Türkiye'nin Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılığını bir tür 'silah' olarak kullanıp kullanmayacağı ya da Ankara'nın enerji ithalatında 'teknik bir arıza' ile karşılaşılıp karşılaşılmayacağıydı (Çelikpala 2017: 212). Özellikle kış aylarının yaklaşması ve Türkiye'nin elektrik üretiminde Rus doğalgazına bağımlılığı dikkate alınarak, Rusya'nın daha önce başta Gürcistan ve Ukrayna olmak üzere baskı kurmak istediği eski Sovyet ülkelerine yönelik izlediği yaklaşıma benzer bir yaklaşımı izlemesi ihtimali, Türk karar alıcıların en büyük endişesiydi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu türde bir soruya karşılık verdiği cevap birtakım endişelerin varlığına işaret ediyordu: "Biz hayat boyu doğalgazla yaşamadık biliyorsunuz,

doğalgazla tanışalı ne kadar zaman olduğu belli. Bu millet çileye alışık bir millettir. Kaldı ki Rus doğalgazı olmazsa biz yandık bittik diye bir durum yok. Rusya dışında birçok ülkeden doğalgaz aldığımızı zaten dile getirdim.” (Özer 2015)

Konunun iki ülke tarafından kamuoyuna biraz da popülist biçimde taşınmasının en dikkat çeken yönlerinden biri, özellikle görsel medyanın, Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde halka sorular sorarak halkın nabzını ölçmeye ve bu çerçevede bir algı yaratmaya çalıştığı kısa programlardır. Erzurum'da halka sorulan “Eğer Putin gazı keserse ne yaparsınız?” yönündeki soruya verilen “...gerekirse tezek yakarız!” cevabı meselenin kamuoyu tarafından pek de gerçekçi biçimde anlaşılmadığına işaret ediyordu.

Kamuoyu dışında dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun da konuya, “Rusya'nın yaptırımlarını beklenmedik afet gibi değerlendireceğiz” (Birgün, 2015) şeklinde yaklaşması, karar alıcılar seviyesinde de derinlemesine irdelenmediği ama olumsuz gelişmelerin yaşanması ihtimalinin de dışlanmadığı izlenimi veriyordu. Sonuçta, uygulamaya konulan ticari ve ekonomik yaptırımlara rağmen Moskova Ankara'ya yönelik olarak enerji kartını kullanmadı. Bunun nedenleri arasında, Türkiye'nin Moskova için o dönemde ikinci büyük enerji pazarı olması ve Ankara'dan gelecek paraya ihtiyacı olması belirtilebilir. Ayrıca Türkiye, daha yüksek fiyatlardan da olsa, spot piyasadan yüklü miktarda gaz almaya başlamıştı.

Sonuçta, her ne kadar Rusya enerjiye ilişkin yaptırımlar uygulamadıysa da ticari ilişkiler yaptırımlardan ağır biçimde etkilendi ve 2008'de 37,8 milyar dolar seviyesine ulaşan ticaret hacmi 2016'da 16 milyar dolar seviyesine geriledi. Burada belirtilmesi gereken önemli bir unsur, 7 milyar dolar seviyesini gören Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının yaptırımlar neticesinde 1,7 milyar dolar seviyesine gerilemesidir. Yaptırımlar 2017'de kaldırıldıysa da ticari ilişkiler ancak 2021'de yeniden 30 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkabildi (Özel ve Uçar 2019). Kriz, ikili ticaretin asimetrik yapısının özellikle Ankara açısından kırılma noktaları yarattığını ve Moskova tarafından hibrit bir araç olarak kullanılmaya uygun olduğunu açıkça gösterdi. Ankara'nın başlangıçtaki sert

tutumunu hızla terk ederek uzlaşmacı bir çözümün bulunması için yollar araması bunun net göstergesiydi.

Konuya son dönemin gelişmeleri açısından bakıldığında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası iki ülke arasında yeniden asimetrik biçimde artan ticaret hacmi yeni bir aşamaya işaret etmektedir. Batılı ülkelerin ağır yaptırımları altındaki Rusya ile Türkiye'nin ticaret hacminin Ankara'nın yaptırımlara taraf olmaması nedeniyle neredeyse yüzde 50'nin üzerinde bir oranda arttığı görülüyor. Bu artışta Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı enerji ithalatı büyük paya sahip. Batılı ülkelerin yaptırımlarının bir sonucu olarak görülen bu artış, Batı ile ticareti ciddi manada kısıtlanan Rusya açısından Türkiye'nin alternatif bir pazar ve tedarikçiye dönüşmesi anlamına geliyor. Türkiye'nin 2023 yılında Rusya'dan enerji ithalatı neredeyse iki katına çıkarak Türkiye'yi Rusya için alternatif bir enerji pazarı ve tedarikçisi haline getirdi. Her ne kadar bu gelişme zor durumdaki Türk ekonomisine olumlu katkı yapmışsa da, Türkiye'nin gerektiğinde Rusya'yı dengeleyebileceği hibrit bir kabiliyet oluşturmamıştır (Siccardi 2024).

Benzer biçimde, 2022'de TürkAkım'ın işlerlik kazanmasıyla birlikte Türkiye'nin Rusya'dan gaz alımı da artarak devam etti ve yıl içerisinde yapılan açıklamalarla Türkiye'nin Rus gazının Batı'ya iletilmesinde ana hatlardan biri olabileceği konusu gündeme geldi (Vladimirov 2024). Bu durum orta vadede Ukrayna'nın tamamen denklemden çıkması ve Türkiye'nin Rus gazı için ana güzergâh olmasının kapısını açabilir. Fakat bu adımın atılabilmesi için henüz erken olduğu da akılda tutulmalıdır. Bu çerçevede Rusya Cumhurbaşkanı Putin'in Türkiye'yi bir 'gaz merkezi' (*gas hub*) haline getirmeye yönelik açıklamaları (Twidale ve Buli 2022), Putin'in uzun süredir devam eden ve kısa dönemde Türk kamuoyunun beğenisine oynayan hamlelerinden biri olarak görülmeli.

İki ülkenin enerji alanındaki işbirliğinin uzun soluklu araçlarından biri de bittiğinde Rusya'nın mülkiyetinde kalacak ve yine Rusya tarafından Türk toprakları üzerinde işletilecek olan Akkuyu Nükleer Santrali kurulması projesidir. Bu proje bir taraftan iki ülke arasındaki enerji işbirliğinin genişletilmesi ve güçlendirilmesi yönünde önemli bir adıma işaret ediyorsa da, diğer taraftan Ankara'nın Moskova karşısındaki

hassasiyet ve kırılabilirliğin artması anlamına geldiği de unutulmamalıdır (Tol 2024).

Enformasyon ve Dijital Etki Operasyonları

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik hibrit tehditlerinin önemli bir ayağı bilgi ya da dijital etki operasyonlarıdır. Henüz bu konuda yeterli sayı ve düzeyde kapsamlı/ayrıntılı akademik çalışma yapılmamışsa da, konuya ilişkin ortaya koyulanlar genel çerçevenin anlaşılmasına yetecek düzeydedir (Costello 2018; Devlen 2018; Ünver 2019; The Economist 2019; Ünver ve Kurnaz 2021). Bu çalışmalar Rusya'nın dış ilişkilerinde revizyonist bir yaklaşım benimsediği 2010 yılı sonrasında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu hedef ülkelere yönelik bazı hibrit faaliyetler yürüttüğüne işaret etmektedir. Bu faaliyetlerin Türkiye özelinde 2014'ten itibaren arttığı, Kasım 2015 uçak düşürme olayı öncesi ve sonrasında özellikle Suriye ve Libya'da yaşanan rekabetin yoğun etkisiyle ve Temmuz 2016'daki darbe girişimi döneminde zirve yaptığı görülmektedir. Sonrasında yakınlaşma ile faaliyetlerde azalma olsa da zamanın ruhuna uygun bir hareketlilik söz konusudur.

Rusya'nın enformasyon operasyonlarına yönelik çağdaş yaklaşımı, iletişim kanallarının sayısının ve çeşitliliğinin artmasına paralel biçimde, kısmi gerçekler üzerinden kurgulanmış haberlerin yayılması odaklıdır. Alışlageldik iletişim stratejilerinin aksine, Rus bilgilendirme kampanyaları anlatılar arasında tutarlılığı önceliklendirmez. Bunun yerine, belirlenmiş ana temayla ilgili mesajın hacmi ve tekrarına odaklanarak, iletilmek istenen mesaja ilişkin hedef kitlede aşinalık oluşturma yoluyla konunun kamuoyu nezdinde kabul görmesini sağlamayı amaçlar (Kelley 2024). Rusya, bu amaçla ortamı kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek için her türlü dezenformasyon yöntemini geniş bir yelpazede kullanmaktadır. Kendi sınırları içindeki medyayı neredeyse tamamen kontrol etmesinin ötesinde, Sputnik ve Russia Today gibi Rus yayın organları, farklı ülkelerde açıkça Rus olarak tanınmayan vekil yayın organlarına sahiptir ve bunları etkin biçimde kullanmaktadır.

Türkiye özelinde bu yayın organlarına ek olarak, Rusya'nın etki ve yönlendirmesi altındaki bazı Türkiye kökenli medya kuruluşları da gazetelerden bloglara, YouTube haber kanallarından sosyal medyaya kadar geniş bir mecrada Rusya yanlısı söylemleri tekrarlamakta ve her bir mecraya belirli, hedef kitlelere ulaşılmasında birer araca dönüşmektedir (Devlen 2018: 44-45). Rakipler arasında nifak tohumları ekmek için sahte sosyal medya hesapları, hatta düşünce kuruluşları yaratılmakta, uydurma bilgi içeren kaynaklar hedef ülkelerdeki ana akım olmayan medya kuruluşlarına ulaştırılarak istenilen mesaj yayılmakta, sonuçta bu kanallar Rus çıkar ve hedeflerine hizmet edecek şekilde etkin biçimde kullanılmaktadır (Kelley 2024).

Bu bağlamda *Sputnik Türkiye*, ikili ilişkilerin umut verici olduğu 2014 yılı sonunda, savaş uçağı düşürme olayı yaşanmadan önce kurulmuştur. O tarihten bugüne kadar Moskova, RS FM (Radyo Sputnik) ile *Russia Today*'in Türkçe yayınlarını ve çeşitli sosyal medya kanallarını propaganda veya dezenformasyon için etkin şekilde kullanmaktadır (Costello 2018). Bu faaliyetin yoğunluğu iki ülke ilişkilerindeki iniş çıkışlara göre artmakta ve genellikle Ankara'nın Batılı müttefikleriyle ilişkilerini etkilemeyi amaçlamaktadır.

Rus medyası olaylara ve beklentilere göre farklı propaganda stratejileri benimsese de, Costello (2018) Rusya'nın üç temel strateji kullandığını vurgulamaktadır: belirsizliği arttırmak, uydurma/yalan haberler yaratmak ve çoklu çelişkili anlatıları kullanmak. Bunlar Moskova'nın siyasal gelişmelere ve hedeflerine bağlı olarak değişmekle birlikte, Türkiye özelinde de Rus medya kuruluşları bu temel stratejileri kullanarak Türkiye ile ilgili genel Rus dış politika hedeflerini desteklemektedirler:

“Medya faaliyetinin açıkça desteklediği başlıca Rus dış politika hedefleri arasında NATO'nun zeminini oymak ve Türkiye ile Batılı müttefikleri, özellikle de ABD ve AB'yle arasındaki karşılıklı şüpheli körüklemek yer almaktadır. Ayrıca, Ankara'nın desteğini almak ve Rusya'nın Avrasya ve Orta Doğu'daki eylemlerine karşı çıkmasını engellemek ile Türkiye'yi daha uyumlu bir ortak haline getirmek

için Türkiye'deki iç siyasi gelişmelere etki etmek [de hedefler arasındadır]." (Costello 2018: 1).

Örneğin, savaş uçağı düşürme olayının hemen ardından bu yayın organları Türk hükümeti ve karar alma süreçleri hakkında olumsuz bilgileri yaymıştır. Ankara'nın Batılı müttefikleriyle ilişkilerini etkilemeye yönelik haberlerin yanı sıra, komşularıyla ilişkilerini olumsuz etkileyecek konu başlıkları da yaygın bir şekilde haberleştirilmiş ve yayılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin IŞİD'e kaynak sağlamak için Irak ve Suriye'de petrol kaçakçılığına göz yumduğu ve siyasi figürlerin de bu kaçakçılığın bir parçası olduğu yönündeki haberler yaygın şekilde haberleştirilmiş ve yayılmıştır. Ünver ve Kurnaz'ın (2021: 84-85) değerlendirmesine göre, X'te (eski Twitter) ilk ortaya çıkışı ve sonraki yayılma modellerine dayanarak başlangıçta Kremlin tarafından hazırlandığı ve yayıldığı anlaşılan 'dikkat dağıtma' amaçlı haberler, kısa sürede NATO ülkeleri de dahil olmak üzere uluslararası haber ve medya ajansları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Ankara, 15 Nisan 2016'da Türkiye internet sağlayıcılarının Sputnik'in web sitesine erişimini engellemiş ve 20 Nisan 2016'da da Sputnik Türkiye Genel Müdürü Tural Kerimov'un Türkiye'ye girişine engel olunmuştur (Bianet English 2016). Bununla birlikte, bu haberlerin uluslararası mecralarda yayılması kontrol edilememiştir.

Benzer şekilde, Rus propaganda araçları 2016 darbe girişimi sırasında ve sonrasında aktif olarak çalışarak, Türk ve Batı kamuoylarının yönlendirilmesini hedeflemiştir. Rusya yanlı hesaplar, Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkilerini olumsuz biçimde etkilemeyi amaçlayan haberleri yayarak, Türkiye kamuoyunu darbenin NATO üyesi devletler tarafından planlandığı ve icra edildiği yönünde yönlendirmeye çalışmışlardır (Devlen 2018: 48).

Öte yandan Ünver ve Kurnaz (2021), 19 Aralık 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisine düzenlenen suikast ve Rusya'dan S-400 füzelerinin satın alınması vakalarında, ikili işbirliğini destekleyen olumlu bir hava yaratmak için Rus yayın organları tarafından farklı bir yönlendirme yapıldığını göstermektedir. Sonuç olarak, bu ve takip eden dönemde *Radyo Sputnik*, Türkiye ile NATO müttefikleri arasında

şüphe uyandırmak ve Ankara'nın Rus politikalarına destek vermesini sağlamak için Kremlin'in stratejileri doğrultusunda ve bu stratejinin bir parçası olarak uydurma haberler yaymıştır (Ünver ve Kurnaz 2021: 85). Bu çerçevede, Rusya'yı doğrudan tehdit olarak gören Türklerin oranı 2016'da %34,9 iken 2017'de %18,5'e düşmüştür (Aydın vd. 2017).

Görünen o ki Rusya, belki de diğer birçok aktör gibi, Türkiye'de kamuoyu oluşturmak ve belirli konularda olumlu ya da olumsuz bilgi yaymak için aktif yayın faaliyeti yürütmektedir. Rusya yanlı haber ve değerlendirmeler, ana akım medya ağları tarafından iç siyasi gelişmelere, gerilimlere ve Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkilerindeki iniş çıkışlara bağlı olarak yayılmaktadır (Devlen 2018).

Buna karşılık Ünver (2019: 44), "Batı demokrasilerinde hem dezenformasyonun hem de seçimlere müdahalenin ölçeği ve doğrudanlığı göz önüne alındığında, Türkiye'deki Rus dijital medya varlığının asgari düzeyde olduğunu" iddia etmektedir. Bunun nedenleri arasında, Türkiye ve Rusya'nın bölgesel ve küresel gelişmelere Ankara'nın Batılı müttefikleriyle sorunlu ilişkilerinin etkisi altında şekillenen benzer yaklaşımları ve Rusya'nın ülkedeki faaliyetlerine göz yumarak onu Batı'ya karşı bir denge unsuru olarak kullanması da yer almaktadır. Bunun doğal sonucu, Rusya yanlı haber ve eğilimlerin, Rusya yanlı enformasyon operasyonlarına ihtiyaç duyulmaksızın ana akım medyaya entegre edilmesidir (Ünver 2019: 44-45).

Öte yandan Moskova'nın birçok Batı ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de seçimleri etkilemeye çalıştığı iddia edilmiştir. Yayınlanan raporlara göre, 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu öncesinde, seçimlere etki etmek amacıyla X'te Rusça ve Macarca konuşan 12.000 hesap aktif hale getirilmiştir (Soylu 2023). Bu hesaplar, yaptıkları paylaşımların yayılımını artırmak için çok sayıda bot takipçinin yanı sıra yeniden etkinleştirilen diğer Türkçe hesapları da yönlendirerek yanlı Türkçe paylaşımlar yapmışlardır. Buna karşılık, ana muhalefet partisinin cumhurbaşkanı adayı Kemal Kılıçdaroğlu, 11 Mayıs 2023'te hem Türkçe hem de Rusça olarak X'te yayınladığı mesajda Rusya'yı Türkiye'deki seçmenlere karşı dezenformasyon operasyonları yürütmekle

suçlamış ve “montajları, komploları, deepfake’leri ve kasetleri” Rus devletiyle bağlantılı aktörlere atfetmiştir (Medyascope 2023). Bu açıklamaları, bir diğer cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce’nin iftira kampanyasına maruz kaldığını iddia ederek aynı gün yarıştan çekilmesi takip etmiştir (Işık 2023). Kılıçdaroğlu ayrıca 14 Mayıs’taki seçimler öncesinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı yetkililerinin ve deepfake içerik yayan ‘karanlık internet sitelerinin’ seçimlere müdahale ettiğine dair endişelerini dile getirmiştir (Gazete Oksijen 2023).

Siyasi/Diplomatik ve İnsani/Kültürel Araçlar

Moskova’nın 2014 sonrası hibrit taktiklerinin siyasi ve diplomatik boyutlarını anlamak ve değerlendirmek ancak ikili ilişkilerin ‘hasmane dostlar’ (*frenemies*), ‘çatışmacı işbirliği’ (*conflictual cooperation*) veya ‘işlemsel işbirliği’ (*transactional cooperation*) gibi terimlerle tanımlanmaya çalışılan doğasının anlaşılmasıyla mümkün olabilir (Isachenko 2021; Cheterian 2023). Bu ikilikler ve hibrit araçların artan kullanımını, yukarıda ve önceki iki raporumuzda (*Triangulating Russia, Turkey, and the West* ve *A Precarious Interdependence between Russia and Turkey*) ayrıntılı olarak değerlendirilen ilişkilerin doğasıyla yakından ilgilidir. Her iki ülkenin de yakın çevresi olarak gördükleri Karadeniz, Kafkasya ve Orta Doğu/Doğu Akdeniz üçgeninde yaşanan bölgesel gelişmeler neredeyse eş zamanlı olarak bir işbirliği/rekabet sarmalı yaratmakta ve iki ülke arasında işbirliğinden rekabete geçişin hızla gerçekleştiği durumlar söz konusu olmaktadır (Bkz. Aydın baskıda).

Bunun en çarpıcı örneği, Suriye sınırında Rus savaş uçağının düşürülmesiyle iki ülkeyi neredeyse savaşın eşiğine getiren olayın hemen öncesi ve sonrasında takınılan birbirinin zıddı tutumlardır. Özetle Ankara, 2015’te Rus savaş uçaklarının Türkiye’nin Suriye sınırı boyunca sınır ihlallerini artırması üzerine NATO’yu harekete geçirmiş ve Moskova’ya yönelik eleştiri tonunu artırmıştır (Özcan 2017). Ankara’nın Suriye’de Esat rejimine karşı duruşu ve Moskova’nın rejimi iktidarda tutma tercihi, ikili ilişkiler açısından yaklaşmakta olan tehlikenin sinyallerini açıkça vermekteydi. Cumhurbaşkanı

Erdoğan’ın sözleri bu duruma işaret etmektedir:

“Suriye krizi, savaşın sona ermesi, Esed’in artık burayı bırakıp gitmesi noktasında hassasiyeti olanlar var, olmayanlar var. 350 bin insanın ölümüne neden olan bir devlet terörü estiren kişi şu anda Suriye’nin başında; ama bunu korumaya çalışanlar var...Rusya bunlardan bir tanesidir. ...şu anda Rusya’nın Suriye’de...kendine ait bir üs hazırlama gayreti ve bunun yanında bizim sınırlarımızı ihlal etme olayı. Bu... NATO’nun da dün...bu konuyla ilgili sert bir ultimatoyuyla karşılık bulmuştur. Buna tabii bizim sabretmemiz mümkün değil. Nitekim bu konuyla ilgili evvelsi gün ne yazık ki arzu etmediğimiz bazı adımlar atılma durumunda [kalınmıştır] ve bunu kabullenmek...Türkiye’ye yakışmayacağı gibi NATO’nun da prensiplerinin tamamen dışındadır ve dolayısıyla da buna karşı tavrını NATO almıştır ve bundan sonra da alacağına kesinlikle inanıyorum. Çünkü Türkiye’ye yapılan saldırı NATO’ya yapılmış saldırıdır, bunun bilinmesi lazım. Bu konuyla ilgili olarak Rusya ile olan ilişkilerimiz malumdur ama Rusya, Türkiye gibi eğer bu konuda birçok işbirliği yapmış dostunu da kaybederse çok şeyi de kaybeder, bunu da bilmesi lazım.” (TRT Haber 2015).

24 Kasım’da Rus uçağının düşürülmesi, 1953’ten bu yana bir Rus savaş uçağının düşürüldüğü ilk olay olması bakımından önemliydi. Putin’in olayı “teröristlerin işbirlikçileri tarafından sırtımızdan bıçaklandık” şeklinde tanımlaması Moskova’nın yaşadığı hayal kırıklığını yansıtmaktaydı. Devamında Putin Ankara’yı “Bugün yaşanan trajik olayın Rus-Türk ilişkileri açısından ciddi sonuçları olacaktır” sözleriyle uyardı (Osborn ve Astakhova 2015). Bu olay, ikili ilişkilerde on yıldan fazladır hüküm süren bahar havasını sona erdirerek, iki ülke arasında sert bir gerginliğe yol açtı.

Uçağın düşürülmesinden ilişkilerin normalleşmesine kadar geçen süre zarfında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler gergin seyretti ve liderler özellikle ilk dönemde birbirlerine karşı sıklıkla sert söylemlerle hitap ettiler. Fakat Moskova ile kıyaslandığında Ankara’nın daha ağır bir baskı altında olduğu belirtilmelidir. Bu kapsamda Moskova’nın

Türkiye'ye hâkim olan iç siyasi gelişmelerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası dönüşümleri etkin bir şekilde kullanarak Ankara'yı kendi tarafına çektiği ve politika değişikliğine gitmeye zorladığı ileri sürülebilir. Bunun en somut örneği, Rusya'nın Ankara'ya Moskova'nın koyduğu koşullar altında hareket edebileceği, kontrollü/sınırlı bir manevra alanı tanımladığı Suriye'dir (Köstem 2021; Cheterian 2023).

Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle Suriye konusunda aynı yaklaşımı benimsemediği bir ortamda, Rusya'nın kontrollü tutumu dahi Türkiye'yi Rusya'ya yaklaştırmaya yetmiş ve Ankara'nın müttefikleriyle ilişkilerini etkisi altına almıştır. Rusya'nın darbe girişimi sonrasında takındığı darbe karşıtı ve hükümeti destekleyen tavrı da belirleyici bir etken olmuştur. Nitekim yaklaşık iki yıl süren gergin ilişkilerin ardından, Temmuz 2017'de İran'ın da katılımıyla oluşturulan Astana Üçlüsü, Ankara'yı Suriye meselesinin Batılı ülkelerle birlikte ele alındığı Cenevre Süreci'nden uzaklaştırarak, yeni ve bağımsız üçlü bir mekanizmanın içine çekti. Ankara'nın Suriye'deki çıkarlarını etkin biçimde takip edebilmek amacıyla yeni bir mekanizma oluşturarak esnekliğini artırması anlamına gelen bu durum, aynı zamanda Türk-Rus ilişkilerinin yeniden yapıcı yönde ve hızla gelişmesine de zemin hazırladı (Cheterian 2023: 1275-77).

Öte yandan, bu gelişme Moskova'nın Ankara'nın beklenti, politika ve uygulamalarını etkileme, kontrol etme ve yönlendirme imkanına kavuşması anlamına da gelmekteydi. Sonuçta Ankara, her ne kadar Suriye'nin kuzeyindeki bazı bölgelerde çıkarlarıyla uyumlu bir 'güvenlik bölgesi' oluşturmayı başarmış olsa da, Moskova'nın beklentileri doğrultusunda genel Suriye politikasında köklü değişimlere gitmek zorunda kaldı. Son dönemde gündeme gelen Suriye ile yakınlaşma ve Esat rejimi ile yeniden ilişki kurma çabaları dikkate alındığında, Moskova'nın Ankara'nın Suriye politikasında temel bir dönüşümü yarattığı söylenebilir. Dolayısıyla, bu bakış açısıyla, Astana mekanizmasının, Türkiye'nin Batılı müttefiklerinden duyduğu memnuniyetsizlik ile terörle mücadele hassasiyetlerine oynayan Moskova'nın oluşturduğu kullanışlı bir diplomatik/politik araç olduğu ve Moskova'yı istediği sonuca ulaştırdığı iddia edilebilir.

Öte yandan, bu işbirliği Türkiye'nin Rusya'nın da desteğini alarak Suriye'nin kuzeyine askeri olarak yerleşmesine imkân tanımıştır. Bu sayede Rusya Türkiye'nin terörle mücadelesini destekleyen başlıca aktör olarak bir adım öne çıkarken, Moskova-Ankara yakınlaşması için de umut verici bir perspektifle yeni bir fırsat penceresi açılmıştır. Moskova'nın kazancı, Türkiye'nin erken dönemde izlediği Esat rejimini devirme hedefinden vazgeçmesi ve Rusya'nın Suriye konusundaki tutumuna yaklaşması oldu. Bu da Türkiye'yi ABD'den bir adım daha uzaklaştırdı. Kısaca, Astana mekanizması Rusya'nın istediği sonuçları doğurdu.

Bu dönemde Rusya ve Türkiye'nin siyasi/diplomatik alanda takındıkları uzlaşmacı tutumu gözlemleyebileceğimiz bir diğer gelişme Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un 19 Aralık 2016'da uğradığı suikast sonrasında hayatını kaybetmesini takiben yaşanan gelişmelerdir. Karlov suikastı, Türk ve Rus yetkililerin Temmuz 2016 darbe girişiminin arkasındaki örgüt olarak kabul ettikleri 'Fethullah Gülen Terör Örgütü' (FETÖ) üyesi bir polis memuru tarafından gerçekleştirilmişti (Daily Sabah 2023). Suikastın arkasındaki nedenin Rusya'nın Halep'teki askeri operasyonları olduğuna dair söylentiler olsa da, iki ülke yöneticileri asıl nedeni, 'Türkiye-Rusya ilişkilerinin yeniden canlandırılmasının önüne engel çıkartma girişimi' olarak tanımladılar. Başbakan Binali Yıldırım "bu menfur olayın Türk-Rus ilişkilerini bozmaya yönelik bir girişim olduğunu" savunurken, Başkan Putin de aynı fikirdeydi: "Bir suç işlendi ve şüphesiz ki bu Rus-Türk ilişkilerinin normalleşmesini engellemeyi ve Rusya, Türkiye, İran ve diğerleri tarafından aktif olarak yürütülen Suriye barış sürecini bozmayı amaçlayan bir provokasyondur. Bu tavra tek bir cevap verilebilir; terörle mücadeleye devam etmek. Haydutlar bunun gerçekleştiğini hissedeceklerdir" (Osborn 2016).

Liderlerin takındıkları benzer yaklaşım ve ılımlı söylem her iki tarafın kamuoylarına hâkim olan söylemi de şekillendirdi. Ardından suikastla ilgili soruşturmanın iki ülke makamları tarafından ortaklaşa yürütülmesi kararlaştırıldı (Bkz. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Mesajı, 2016). İki ülke medyası da konuyu bu çerçevede ele alarak, suikastı iki ülkenin yakınlaşmanın önünü

açacak trajik ama olumlu bir gelişmeye dönüştürdü (Ulutaş 2016). Yargılama sonunda FETÖ'nün suikastı başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin desteğiyle planladığı basına yansıtıldı ve sanıklar ağır cezalara çarptırıldı (Özkaya ve Açıl 2022). Ankara'da Rusya Büyükelçiliği'nin bulunduğu Karyağdı Sokağı'nın adı 'Andrey Karlov Sokağı' olarak değiştirildi. Böylece konu siyasi/diplomatik bir krize dönüşmeden sessiz sedasız halledilmiş oldu.

Moskova'nın Ankara'yı etkilemek için kullandığı bir diğer taktiğin izleri Putin'in 2022'de Türkiye'yi bir 'enerji merkezi' haline getirme söylemi üzerinden takip edilebilir. İkili ilişkilerin normalleşmesinin hemen ardından, 2016 sonbaharında Moskova tarafından gündeme getirilen TürkAkım Doğalgaz Boru Hattı projesi 2020'de faaliyete geçerek, iki ülke arasındaki enerji işbirliğinde yeni bir aşamayı başlattı (Anadolu Ajansı 2022). Türkiye'yi 'enerji merkezi' (*energy hub*) haline getirme söyleminin, Rusya'nın Batılı ülkelerle Ukrayna merkezli sorunlu ilişkileri nedeniyle gelişen yaptırımlara alternatif bir rota oluşturma çabasını yansıtmasının ötesinde, Ankara'nın uzun süredir hayal ettiği Doğu Akdeniz'de 'enerji merkezi olma' umutlarına/politikalarına doğrudan hitap eden bir söylem olduğu de belirtilmelidir. Her ne kadar burası konuyu detaylı şekilde tartışmaya uygun değilse de (Konunun ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. İşçi vd. 2024), Mavi Akım ve TürkAkım boru hatları aracılığıyla boyutlanan Türk-Rus enerji işbirliği, Rusya'nın Türkiye'deki hibrit söylem ve politikalarının pratikte temellendirilmesinde de önemli bir rol oynamış ve Moskova tarafından Türkiye'de Rusya yanlısı ve Batı karşıtı bir kamuoyu oluşturmada sıklıkla kullanılmıştır.

Bardağın dolu tarafında yer alan, insani ve kültürel alanda hibrit araçların kullanıldığı konu başlıkları arasında Covid-19 sırasında sekteye uğrayan turizmin yeniden canlanmasının olumlu sonuçları ve Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı sonrası yaşanan nüfus hareketliliğinin yansımaları yer almaktadır. Batılı ülkelerin Rusya'ya yönelik yaptırımlar çerçevesinde uyguladıkları seyahat kısıtlamaları nedeniyle Türkiye, Ruslar için tek ve en önemli tatil mekânı olarak öne çıktı. Buna ek olarak, Eylül 2022'de uygulamaya sokulan kısmi seferberlik kararı nedeniyle de çok sayıda Rus vatandaşının ülkelerini terk ederek Türkiye'ye

yerleşmesiyle Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir insani boyut ortaya çıktı. Türkiye'nin uyguladığı liberal (vizesiz) seyahat politikası bu dönüşümde etkili oldu. Karaçay'ın (2023: 35) belirttiği gibi, "Ukrayna'nın işgalinden bu yana ülkeden kaçan binlerce Rus için Türkiye bir tercih noktası olmuştur." Rusya'nın 21 Eylül 2022'de kısmi seferberlik ilan etmesinin ardından Antalya'ya gelen Rusların sayısı günde 19.000'e ulaşmış, Turizm Bakanlığı kayıtlarına göre bir yılda toplamda yaklaşık 800.000 Rus vatandaşı Türkiye'ye gelmiştir (Karaçay 2023: 35).

Resmi rakamlara göre 154.000'den fazla Rus, Türkiye'de oturma izniyle yaşamaktadır (Alanya Markası 2023). Bu kişilerden bazıları iş kurmuş ve topluma entegre olmaya başlamıştır. Resmi rakamlar, iki ülke arasında gelişen ekonomik bağların bir kanıtı olarak, 2021-2023 döneminde Rusların Türkiye'de 45.000'den fazla konut satın aldığını göstermektedir (Deggin 2023). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın yayınladığı rapora göre Ruslar Türkiye'de sadece 2022 yılında 1.300'den fazla şirket kurmuşlardır. Bu bir önceki yıla göre %670 artış anlamına gelmektedir. Rus vatandaşlarının yatırımları ve ticari işletmelerindeki bu artış, Ukrayna'nın işgalinden sonra Türkiye'nin Rus sermayesi için öncelikli merkez haline geldiğini göstermektedir (TEPAV 2023). Bu yatırımlar özellikle enerji, sanayi ve gayrimenkul gibi kritik sektörlerde yoğunlaşarak, Rusya ve Türkiye arasındaki stratejik çıkar uyumunun da altını çizmektedir. Türkiye'deki yeni Rus nüfusun gelecek dönemde ticari işletmeler ve sosyalleşme yoluyla Türkiye'deki Rus imajına ve Türk-Rus ilişkilerine etki edecekleri ve olumlu yönde katkı sağlayacakları söylenebilir.

Bu çerçevede, artan karma evliliklerin yarattığı etkileşimin de Türkiye'deki Rusların ve Rusya'daki Türklerin algıları üzerinde etkileri olduğu ifade edilmelidir. Artan sayıdaki karma evlilikler nedeniyle iki ülke arasında, Rus göçmenlerin Türkiye'deki gündelik hayatlarının dönüşümü ve çocuklarının eğitimi için açılan okul ve kreşlerin durumu gibi daha önce düşünülmeyen yeni konu başlıkları da gündemi gelmeye başlamıştır (Gazete Oksijen 2024). Benzer şekilde, artan evlilikler ve yeni göçlerle birlikte Türkiye'de yaşayan Rus kökenlilerin yerel siyasete dahil olmaya çalışmaları ve belediye başkan adaylıklarının kamuoyunda ilgi

görmesi de dikkati çekicidir (Akın 2019). Bu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda Türk-Rus ilişkilerinin insani boyutunu ve Türkiye ile Rusya'ya ilişkin algı ve imajları etkileyeceği aşikardır.

Sonuç ve Öneriler

Tarihsel, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler iki ülkede birbirlerine yönelik algıları şekillendirmiştir. Bu süreçte iki tarafın toplumsal hafızası belirleyici olmakla birlikte, güncel gelişmelerin bazı köklü dönüşümlere neden olduğu da yukarıda ortaya koyulmuştur. Değişim ve dönüşüm genelde ilişkilerdeki olumlu gelişmelere paralel şekilde gerçekleşirken, iki devlet de çeşitli araçları kullanarak bu dönüşümü kontrol etmeye ve yönlendirmeye çalışmaktadır.

Bu dönüşüm ve değişimi etkileyen belirleyici faktörlerden biri iki devletin Batı dünyası ile ilişkilerin gelişimidir. Tarafların Batılı ülkelerle yaşadıkları sorunlar ve olumsuz temaslar, zaman zaman karşımıza çıkan Türk-Rus siyasi ve ekonomik rekabetine rağmen genelde karşılıklı biçimde olumlu algının şekillenmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle Rusya, Batılı aktörlerin siyasi ve ekonomik baskılarını izole etmek ya da en azından dengelemek amacıyla giderek artan biçimde hibrit araçlara başvurmaktadır. Bu hibrit araçlar ekonomik, siyasi ve kültürel alanlara ek olarak, Türk kamuoyu üzerinde dijital sahada da etki yaratmak için kullanılmaktadır. Bu araçları kullanmanın gündelik hayatın bir parçası olduğu ve giderek daha fazla gündemde yer aldığı/alacağı söylenebilir. Kuşkusuz Ankara'nın Batılı müttefikleri de Rusya'ya benzer yöntemlerle karşı koymaya/dengelemeye ve Türk kamuoyunu kendi beklentileri doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye'de özellikle kriz dönemlerinde Rusya ya da Batı yanlısı bir kamuoyu algısı oluşturmak için hibrit araçların yoğun şekilde kullanılması, aşırı bilgi yüklemesine yol açmakta ve karar alıcıları baskı altına almaktadır.

Rusya tarafından kullanılan ve kontrol edilen mecralara ek olarak, Rusya yanlısı yerel mecralar tarafından yayılan bilgiler de yanlış veya yönlendirilmiş haber ve çarpıtmalara

zamanında karşı çıkmak için sürekli olarak incelenmelidir. Bu kolay bir çaba değildir. Bu bağlamda, bu kaynaklardan çıkan ve Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkilerine zarar vermeyi amaçladığı açık haberlerin yayılımının önlenmesi gerekmektedir. Bu haberlerin artan yoğunluğu, ortak bir bakış açısı ve uzun vadeli bir mücadele stratejisi geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu çerçevede dış müdahaleye ve hibrit hamlelere karşı toplumsal direnç oluşturmak da hayati önem taşımaktadır. Türkiye bu türde kapsamlı bir strateji ve ulusal rehber geliştirene kadar NATO'nun hibrit tehditlere yaklaşımı ve dirençlilik sağlanmasına (*resilience building*) ilişkin önerileri yol gösterici olacaktır.

Öte yandan, Rusya'nın hibrit araçlar kullanarak Türkiye'nin müttefikleriyle ilişki ve bağlarını baltalamayı hedefleyen faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışırken, Türk-Rus ilişkilerinde yakalanan olumlu ivmenin korunmasına da dikkat edilmelidir. Bu noktada Rusya'nın ötekileştirilmeden denklemde tutulması ve Ankara'nın müttefikleriyle ilişkilerinin bozulmaması sağlanmalıdır. Her ne kadar Türkiye'nin Batılı müttefikleri Ankara'nın bu yaklaşımını zaman zaman işlemsel politika yapımı (*transactional policymaking*) olarak eleştiriyorlarsa da, Türkiye'nin çıkarlarını önceleyen bir denge kurulması hayati önem taşımaktadır.

Unutulmamalıdır ki, hibrit savaşta tek hedef Türkiye kamuoyu değildir. Rusya Türkiye'ye karşı duruş geliştirilmesi amacıyla Batı kamuoyunu hedef alan faaliyetler de yürütmektedir. Batı'da Türkiye'ye yönelik olarak kalıcı hale dönüşün önyargıların varlığı, Türkiye konusunu hibrit araçların kullanılması adına verimli hale getirmekte ve Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkilerine olumsuz yansımaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Batılı müttefikleri de, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik bu yaklaşımının farkında olarak ortak bir anlayış ve direnç geliştirmelidirler. Türkiye bu konuda müttefiklerine yön gösterici olmalıdır.

Başta enerji sektörü olmak üzere ikili ekonomik ve ticari bağlantılar şüphesiz Türk-Rus ilişkilerinde belirleyici rol oynamaya devam edecektir. Artan ticaret hacmi ve sayıları giderek artan ortak şirketler gelişmelerin bu yönde seyredeceğine işaret etmektedir. Mevcut

koşullarda Türkiye'nin bu ilişkilerden vazgeçmesi kolay değildir; arzu da edilmemektedir. Moskova'nın artan Batı yaptırımları karşısında alternatif ortak arayışında ön saflarda yer alan Ankara'nın bu durumu avantaja çevirmek istemesi doğaldır. Fakat bu yeni ilişkinin seyri, ikili ticaretin asimetrik doğası nedeniyle Türkiye için daha büyük bir kırılma kaynağı haline gelebilir. Ankara'nın süreci bu türde bir sorunla karşı karşıya kalmadan ve aynı zamanda AB ve ABD'yle ticari ve siyasi ilişkilerini de bozmadan yürütmesi gerekir.

Siyasi açıdan, yakın çevrede yaşanan hızlı gelişmeler ikili ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın gölgesinde Karadeniz ve Kafkasya'da yaşanan gelişmelerin yanı sıra İsrail'in Orta Doğu'da yürüttüğü askeri operasyonların ağır etkisi altında Suriye başta olmak üzere, Orta Doğu genelindeki gelişmelere Ankara ve Moskova'nın farklılaşan yaklaşımları, bu konuları anlaşmazlıklara, yanlış anlamalara ve hibrit etkilerin kullanımına açık hale getirmektedir. Ankara'nın bu konularda müttefikleriyle ortak bir zemin bulamaması da Türkiye'yi her türlü hibrit etkiye karşı daha da hassas kılmaktadır. Bu çerçevede, Ankara'nın siyasi gündemini hedef alabilecek her türlü etki operasyonuna hazırlıklı olması şarttır.

İkili ilişkilerin sosyokültürel alanı da içerecek biçimde geliştirilmesi, iki ülke kamuoylarında olumlu ve yapıcı algıların oluşturulmasına önemli katkılarda bulunabilir. Bu alandaki gelişmelerin ikili ilişkilerin kalıcı insani boyutlarını olumlu yönde etkilediği unutulmayarak, ilişkilerin seyrini destekleyici bir unsura dönüştürülmelidir. Bu durum uzun vadede iki tarafta da siyasi mülahazalardan bağımsız, ikili işbirliğini destekleyen güçlü bir sivil toplumun ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir. Buna karşılık, karşılıklı yerleşik vatandaşların varlığına karşı çeşitli nedenlerle yerel tepkilerin ortaya çıkma ihtimali de potansiyel bir çatışma başlığı olarak dikkatle takip edilmelidir.

Kaynakça

Acar, Özgen. 2001. "Ankara-Moskova-Orta Asya Stratejik Üçgeni," *Cumhuriyet*, 11 Eylül.

Akın, İsmail. 2019. "Alanya'da Rus asıllı aday 4 partiyi geride bıraktı," *Sözcü*, 2 Nisan, <https://www.sozcu.com.tr/alanyada-rus-asilli-aday-4-partiyi-geride-birakti-wp4264756>.

Aktürk, Şener. 2004. "Counter Hegemonic Visions and Reconciliation Through the Past: The Case of Turkish Eurasianism," *Ab Imperio*, No 4: 207-238.

Alanya Brand. 2023. "The number of Russian citizens living in Turkey under residence permits decreased by 34%" https://alanyabrand.ru/en/article/kolichestvo-grazhdan-rf-prozhivayuschih-v-turtsii-po-vnzh-sokratilos-na-34?srsid=AfmBOoq_m7JwpJII7GbNAIPT7spZEQhf0ZBR1gGU6wXioGRJGrnNQxGq.

Anadolu Ajansı. 2022. "Putin proposes building natural gas hub in Türkiye." 13 Ekim, <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/putin-proposes-building-natural-gas-hub-in-turkiye/36614>.

Aydın, Mustafa. 1996. "Turkey and Central Asia: Challenges of Change". *Central Asian Survey*, 15/2:157-177.

Aydın, Mustafa. 2001. "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası; Olaylar, Olgular Belgeler*, Cilt I, İstanbul, İletişim: 399-477.

Aydın, Mustafa. 2003. "Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Policy toward Central Asia and the Caucasus," Tareq Y. Ismael ve Mustafa Aydın (der.), *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A changing role in world politics*, Londra, Ashgate: 139-160.

Aydın, Mustafa. 2004. "Foucault's Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus", *Turkish Studies*, 5/2: 1-22.

Aydın, Mustafa. 2021. "Turkish Foreign Policy in the Chaos of War, 1939-1945", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23/6: 854-871.

Aydın, Mustafa. Baskıda. "Transformation of Turkish-Russian Relations; Rivalry and Cooperation in Eurasia and the Levant".

Aydın, Mustafa vd. 2016. Public Perceptions on Turkish Foreign Policy, 18 Mayıs, [https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TDP-2016\(EN\)_vfinal.pdf](https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TDP-2016(EN)_vfinal.pdf).

Aydın, Mustafa vd. 2017. Public Perceptions on Turkish Foreign Policy, 20 Temmuz, [https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TDP-2017\(EN\)_vfinal.pdf](https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TDP-2017(EN)_vfinal.pdf).

Aydın, Mustafa, Mitat Çelikpala, Onur İşçi. 2024. "Triangulating Russia, Turkey, and the West: Towards a New Regional Order?" *Global Strategic Insight*, No 2024/1, Mayıs, <https://www.globacademy.org/wpcontent/uploads/2024/05/Triangulating-Russia-Turkey-and-the-West-Towards-a-New-Regional-Order.pdf>.

Bianet English. 2016. "Sputnik News Turkey Director is Denied Entry to Turkey," 20 Nisan, <https://bianet.org/haber/sputnik-news-turkey-director-is-denied-entry-to-turkey-174057>.

Bila, Fikret. 2000. "Kasyanov'un ziyareti," *Milliyet*, 26 Ekim.

Bilge, Suat. 1992. *Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları.

Bingöl, Oktay. 2017. "Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey," *Gazi Akademik Bakış*, 11/21:107-132.

Birgün. 2015. "Davutoğlu: Rusya'nın yaptırımlarını beklenmedik afet gibi değerlendirin," <http://www.birgun.net/haber-detay/davutoglu-rusyanin-yaptirimlarini-beklenmedik-afet-gibi-degerlendirin-96680.html>.

Cengiz, Nigar Maharramova ve Ahmet Şimşek. 2017. "Sovyetler Birliği Döneminde Rusya'da Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13/26: 37-66.

Cheterian, Vicken. 2023. "Friend and Foe: Russia-Turkey Relations before and after the War in Ukraine," *Small Wars & Insurgencies*, 34/7: 1271-1294.

Costello, Katherine. 2018. *Russia's Use of Media and Information Operations in Turkey: Implications for the United States*, RAND, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE278.html>.

Çelikpala, Mitat. 2005. "Caucasian Diaspora in Turkey and Its Impact on Turkish Foreign Policy", *International Relations*, 2/5: 71-108.

Çelikpala, Mitat. 2006. "From Immigrants to Diaspora: Influence of the North Caucasian Diaspora in Turkey," *Middle Eastern Studies*, 42/3: 423-446.

Çelikpala, Mitat. 2017. "Rusya gazı keser mi?" Son gelişmeler ışığında Turkey-Rusya enerji ilişkilerine bakmak," G. Özcan, E. Balta ve B. Beşgül (der.), *Kuşku ile Komşuluk: Turkey-Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*, İstanbul, İletişim: 205-225.

Çelikpala, Mitat. 2019. Viewing Present as History: The State and Future of Turkey-Russia Relations, EDAM Foreign Policy & Security 2019/6, https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/MITAT_VIEWING-PRESENT-AS-HISTORY.pdf.

Daily Sabah, 2023. "Key FETÖ figure behind Russian envoy's murder in Türkiye found in US," 19 Haziran. <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/key-feto-figure-behind-russian-envoys-murder-in-turkiye-found-in-us>.

Dal, Emel Parlar ve Emre Erşen. 2014. "Reassessing the 'Turkish Model' in the Post Cold War Era: A Role Theory Perspective". *Turkish Studies*, 15/2: 258-282.

Deggin, Cameron. 2023. "Russian companies emerging as key investors in Turkey", *Property Turkey*, <https://www.propertyturkey.com/news/russian-companies-emerging-as-key-investors-in-turkey>.

Devlen, Balkan. 2018. "Stoking the Flames: Russian Information Operations in Turkey," *UA: Ukraine Analytica*, 1/11: 43-49.

Dick, Charles J. 1994. "The Military Doctrine of the Russian Federation," *The Journal of Slavic Military Studies*, 7/3: 481-506.

Doğan, Yalçın. 2000. "Ver helikopteri, al elektriği," *Milliyet*, 26 Ekim.

Ferrag, Mohamed Amine vd. (der.). 2024. *Hybrid Threats, Cyberterrorism and Cyberwarfare*, London, Routledge.

Gazete Oksijen. 2023. "Kılıçdaroğlu Rusya'yı suçladı: Kasetlerin arkasında siz varsınız," <https://gazeteoksjen.com/turkiye/kilicdaroglu-rusyayi-sucladi-kasetlerin-arkasinda-siz-varsiniz-178198>.

Gazete Oksijen. 2024. "Antalya'da Rus ve Ukraynılara ait 3 Kaçak okul ortaya çıktı," 26 August, <https://gazeteoksjen.com/turkiye/antalyada-rus-ve-ukraynilara-ait-3-kacak-okul-daha-ortaya-cikti-221043>.

Green, William C. 1993. "The Historic Russian Drive for a Warm Water Port: Anatomy of a Geopolitical Myth," *Naval War College Review*, 46/2: 80-102.

Gürün, Kamuran. 1991. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, TTK Yayınları.

Hirst, Samuel J. ve Onur İşçi. 2020. "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development," *Diplomatic History*, 44/5: 834-859.

Hoffman, Frank G. 2009. "Hybrid Warfare and Challenges," *Joint Force Quarterly*, 52/1: 34-39.

Isachenko, Daria. 2021. *Turkey and Russia, the Logic of Conflictual Cooperation*, Research Paper SWP, No 7.

Işık, Esin. 2023. "Memeleket Partisi Genel Başkanı İnce, Cumhurbaşkanı adaylığından çekildi," *Anadolu Ajansı*, 11 Mayıs, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/memleket-partisi-genel-baskani-ince-cumhur-baskani-adayligindan-cekildi/2894910>.

İçduygu, Ahmet ve Ayşem Biriz Karaçay. 2012. "The International Migration System between Turkey and Russia: Project-Tied Migrant Workers in Moscow." *International Migration*, 50/1: 55-74.

İşçi, Onur. 2019. *Turkey and the Soviet Union during World War II: Diplomacy, Discord and International Relations*, Londra, I. B. Tauris.

İşçi, Onur. 2023. "Turkey at a Crossroads: The Soviet Threat and Postwar Realignment," *Diplomatic History*, 47/4: 621-646.

İşçi, Onur, Mustafa Aydın ve Mitat Çelikpala. 2024. "A Precarious Interdependence Between Russia and Turkey: Economic Cooperation, Energy Ties, and Sanctions," *Global Strategic Insight*, 2024/2, <https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2024/07/July-Report-2024.pdf>.

Karaçay, Ayşem Biriz. 2023. "The 'New Wave' of Russian Emigration to Turkey", *International Relations and International Law Journal*, 4: 33-39.

Kasapoğlu, Can. 2015. "Russia's Renewed Military Thinking: Non-Linear Warfare and Reflexive Control," NATO Research Paper, Research Division, NATO Defense College, Roma, No 121, https://www.files.ethz.ch/isn/195099/rp_121.pdf.

Kelley, Michael J. 2024. "Understanding Russian Disinformation and How the Joint Force Can Address It". <https://publications.armywarcollege.edu/News/Display/Article/3789933/understanding-russian-disinformation-and-how-the-joint-force-can-address-it/>

Kılıç, Selami. 1998. *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*. İstanbul, Dergâh Yayınları.

Kohen, Sami. 2001. "Rusya ile yeni ortaklık," *Milliyet*, 23 Kasım.

Köstem, Seçkin. 2021. "Russian-Turkish Cooperation in Syria: Geopolitical Alignment with Limits," *Cambridge Review of International Relations*, 34/6: 795-817

Kurat, Akdes Nimet. 1990. *Türkiye ve Rusya*, Ankara, Kültür Bakanlığı.

Kurat, Akdes Nimet. 1992. *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl: 1491-1992*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Larrabee, F. Stephen, and Ian O. Lesser. 2003. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Arlington, RAND.

Mango, Andrew. 1994. "The Turkish Model," *Middle Eastern Studies*, 29/4:726-757.

Medyascope. 2023. "Kılıçdaroğlu, Reuters'a konuştu: 'Elimde somut deliller olmasa Rusya tweetini atmazdım,'" 12 Mayıs. <https://medyascope.tv/2023/05/12/kilicdaroglu-reutersa-konustu-elimde-somut-deliller-olmasa-rusya-tweetini-atmazdim/>.

MFA. 2024. Türkiye's Political Relations With Russian Federation, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa.

NATO. 2020. "Secretary General's Annual Report 2019; Defending Against Hybrid Threats". 19 Mart <https://natolibguides.info/hybridwarfare/documents>. Defending against Hybrid Threats.

NATO. 2024a. "NATO: The World's Largest Alliance". https://education.cfr.org/learn/timeline/nato-worlds-largest-alliance?utm_medium=cpc&utm_source=google_edu&utm_campaign=nato&gad_source=1&gclid=CjwKCAjwlbU2BhA3EiwA3yXyu2LtwPBrDGOF_piQSQEsVftQXWapP8ke4Rq1UyyIr8sJXxfcXXrzDRoCBt4QAvD_BwE.

NATO. 2024b. "Hybrid Warfare". <https://natolibguides.info/hybridwarfare/documents>.

Oğuzlu, H. Tarık. 2020. "Turkish Foreign Policy in a Changing World Order," *All Azimuth*, 9/1: 127-139.

Oran, Baskın (der.). 2010. *Turkish Foreign Policy 1919-2006: Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City, The Utah University Press: 285-343.

Oreškova, Svetlana. 2003. "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Osborn, Andrew. 2016. "Putin says Turkey ambassador murder is ploy to wreck Syrian peace process," *Reuters*, 20 Aralık. <https://www.reuters.com/article/world/putin-says-turkey-ambassador-murder-is-ploy-to-wreck-syrian-peace-process-idUSKBN1482B3/>.

Osborn, Andrew ve Olesya Astakhova. 2015. "Russia's Putin calls Turkey's downing of Russian jet 'stab in the back". *Reuters*, 24 Kasım, <https://www.reuters.com/article/world/russia-s-putin-calls-turkey-s-downing-of-russian-jet-stab-in-the-back-idUSKBN0TD1J4/>.

Öniş, Ziya. 1995. "Turkey in the Post-Cold War Era: In Search of Identity," *Middle East Journal*, 49/1: 48-68.

Özcan, Gencer, Evren Balta ve Burç Beşgöl (der.). 2017. *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk*, İstanbul, İletişim.

Özel, Soli ve Gökçe Uçar. 2019. *The Economics of Turkey-Russia Relations*, İstanbul, EDAM, https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/07/The-Economics-of-Turkey-Russia-Relations_compressed.pdf.

Özer, Verda. 2015. "Bana mert derdi," *Hürriyet.com.tr*, 2 Aralık, <http://www.hurriyet.com.tr/bana-mert-derdi-40021650>.

Özkaya, Tanju ve Serdar Açıl. 2022. "FETÖ'nün Büyükelçi Karlov Suikastı Davası İstinaftan Geçti," *Anadolu Ajansı*, 23 Şubat, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/fetonun-buyukelci-karlov-suikasti-davasi-istinaftan-gecti/2510894>.

Presidency of the Republic of Türkiye. 2019. "We aim to increase the bilateral trade volume between Turkey and Russia to 100 billion," <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/103850/-we-aim-to-increase-the-bilateral-trade-volume-between-turkey-and-russia-to-100-billion->.

Presidency of the Republic of Türkiye. 2016. "President Erdoğan's Message: Attack on Ambassador Karlov is a Clear Provocation against Turkey-Russia Relations," 20 Aralık, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/66432/buyukelci-karlova-duzenlenen-saldiri-turk-rus-iliskilerine-yonelik-acik-bir-provokasyon>.

Radikal. 2004. "Türk Gazeteciler Sordu, Rus Lider Vladimir Putin Yanıtladı: AB İlişkimizi Etkilemesin", 2 Eylül.

Robins, Philip. 1993. "Between Sentiment and Self-Interest: Turkey's Policy Toward Azerbaijan and the Central Asian States," *Middle East Journal*, 47/4: 593-610.

Sakwa, Richard. 2019. "Politics in Russia," Stephen White, Richard Sakwa, Henry E. Hale (der.), *Developments in Russian Politics 9*, Palgrave Macmillan, 9. baskı: 1-17.

Sander, Oral.1994. "Turkey and the Turkic World," *Central Asian Survey*, 13/1: 37-44.

Sezer, Duygu. 2000. "Turkish-Russian Relations in the 1990s: From Adversity to 'Virtual Rapprochement'", Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), *Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, Washington D.C., Washington Institute for Near East Policy: 92-115.

Sezer, Duygu Bazođlu. 2001. "Russia: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership," Barry Rubin and Kemal Kiriřçi (der.), *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*, Londra, Lynne Rienner: 151-152.

Siccardi, Francesco. 2024. "Understanding the Energy Drivers of Turkey's Foreign Policy", *Carnegie Europe*, https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Siccardi_Turkey_Energy_draft-1.pdf.

Soylu, Ragıp. 2023. "Turkey Elections: Thousands of Russian Twitter accounts reactivated in Turkish," *Middle East Eye*, 18 Nisan, <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-elections-thousands-russian-speaking-accounts-activated-twitter>.

Strémooukhoff, Dimitri. 1953. "Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine," *Speculum*, 28/1: 84-101.

şimşek, Ahmet ve Nigar Meherremova Cengiz. "Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4/2: 225-258.

TDN. 2001a. "Russia requests more cooperation with Turkey in the defense industry," 7 Haziran.

TDN. 2001b. "Turkey and Russia agree on further cooperation," 9 Haziran.

TEPAV. 2023. Doğrudan Yatırımlar Bülteni-2022IV, https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/mce/2023/bultenler/dogrudan_yatirimlar_bulteni_2022_iv.pdf.

Tol, Gönül. 2024. "Akkuyu Nükleer Santrali sadece bölge halkının değil, NATO'nun da sorunu," *Medyascope*, 21 Ağustos, <https://medyascope.tv/2024/08/21/gonul-tol-yazdi-akkuyu-nukleer-santrali-sadece-bolge-halkinin-degil-natonun-da-sorunu/>.

The Economist. 2019. "A Russian propaganda outlet prospers in Turkey: Come for uncensored news and stay for the pro-Kremlin spin," 28 Şubat, https://www.economist.com/europe/2019/02/28/a-russian-propaganda-outlet-prospers-in-turkey?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gad_source=1&gclid=CjwKCAjw0t63BhAUEiwA5xP54RlkyJxZJxGLeKVJ_e-cXRBAPIwam4uvlmb8h6uhXiqMWWKkonrq0fxoCFWAQAvD_BwE&gclid=aw.ds

TRT Haber. 2015. "Rusya Türkiye'yi kaybederse çok şey kaybeder," <http://www.trthaber.com/haber/gundem/rusya-turkiyeyi-kaybederse-cok-sey-kaybeder-207330.html>.

Twidale, Susanna ve Nora Buli. 2022. "Putin touts Turkey gas hub while Europe looks to cut consumption," *Reuters*, 13 Ekim, <https://www.reuters.com/world/putin-touts-turkey-gas-hub-while-europe-frets-over-supply-2022-10-13/>.

Ulutaş, Ufuk. 2016. "5 Soru: Rus Büyükelçi Karlov'a Düzenlenen Suikast," *SETA*, 21 Aralık, <https://www.seta.org/5-soru/5-soru-rus-buyukelci-karlova-duzenlenen-suikast>.

Ünver, H. Akin. 2019. *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has University, <https://www.ctga.ox.ac.uk/article/russian-digital-media-and-information-ecosystem-turkey>.

Ünver, Akin ve Ahmet Kurnaz. 2021. Russian Digital Influence Operations in Turkey 2015-2020," *Digital Activism and Authoritarian Adaptation in the Middle East*: 83-90, https://pomeps.org/wp-content/uploads/2021/08/POMEPS_Studies_43_Draft3-1.pdf#page=84.

Vladimirov, Martin. 2024. "Closing the Backdoor: The New TurkStream is Here. Can the West Stop it?," *Politico*, 30 Ağustos, <https://www.politico.eu/article/turkstream-putin-erdogan-gas-pipeline-gazprom-eu-sanctions/>.

Yanık, Lerna. 2007. "Allies or Partners? An Appraisal of Turkey's Ties to Russia, 1991-2007", *East European Quarterly*, XLI/3: 349-370.

Yerasimos, Stefanos. 2000. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, İstanbul, Boyut Yayınları.

Yetkin, Murat. 2004. "Putin Ziyaretinin Önemi", *Radikal*, 7 Aralık.

Prof. Dr. Mitat Çelikpala

Prof. Dr. Mitat Çelikpala, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Dr. Çelikpala'nın çalışma alanları arasında eski Sovyet coğrafyası ve Kafkasya, diaspora çalışmaları, Karadeniz Bölgesi ve güvenliği, Türk-Rus ilişkileri, enerji güvenliği, kritik altyapı güvenliği ve terörizmle mücadele gibi konular yer almaktadır. Lisans eğitimini ODTÜ'de tamamlayan Çelikpala, Yüksek Lisansını Hacettepe, Doktora çalışmasını ise Bilkent Üniversitesinde yapmıştır. Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da Senior Associate Member olarak bulunan Dr. Çelikpala, Hacettepe ve TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitelerinde de görev yapmıştır. Prof. Dr. Çelikpala, Türk Dış Politikası, Kafkasya ve Orta Asya tarihi ve güvenlik politikaları, Türk siyasal hayatı ve politikası ile strateji ve güvenlik konuları üzerine düzenlenmiş ders ve seminerler vermektedir. Çelikpala'nın yukarıda belirtilen konularda akademik dergiler ve güncel medyada yayınlanmış makale ve değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Mustafa Aydın

Mustafa Aydın, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Uluslararası İlişkiler Konseyi Yönetim Kurulu Başkanı ve Global Akademi Genel Koordinatörüdür. 1994–2005 arasında Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyeliği ve 2005-2009 arasında TOBB-Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanlığı yapan Aydın, 2010-2018 arasında iki dönem Kadir Has Üniversitesi Rektörlüğü görevini yürüttü. Michigan (1998), Harvard (2002) ve Atina (2003) üniversiteleri ile Richardson Institute for Peace Studies (1999), EU Institute for Security Studies (2003) ve Institut für die Wissenschaften vom Menschen'de (2018) misafir araştırmacı olarak bulundu. Akademik ilgi alanları arasında Avrasya'da güvenlik ve jeopolitik ile Türk dış ve güvenlik politikaları yer almaktadır.

Doç. Dr. Onur İşçi

Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi. Aynı üniversitede "Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin" (CIES) direktörü. Doktorasını 2014 yılında Georgetown Üniversitesi'nden üstün başarı derecesiyle aldı. Rusya tarihi, Türk-Rus ilişkileri ve Soğuk Savaş üzerine çok sayıda uluslararası makale yayımlandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet-Türk ilişkileri üzerine yazdığı ilk kitabı, Turkey and the Soviet Union During World War II 2019 yılında I.B.Tauris tarafından yayımlandı. Aynı sene Harp yahut İhtilal: Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1881-1917 başlıklı ilk Türkçe kitabı Kronik Yayınevi tarafından basıldı. Akademik yayınların yanı sıra güncel siyasi meseleler üzerine çok sayıda kısa yazı yazdı; bunlardan başlıcaları Foreign Affairs, The National Interest ve War on the Rocks gibi popüler dergilerde yayımlandı.

Global Akademi

Global Akademi, yatay düzlemde ortak çalışmanın hâkim olduğu, kamuya yönelik kâr amacı gütmeyen gönüllü üretim ile proje-bazlı çalışmaların bir arada yürütüldüğü, her tür bilgi, fikir, yorum ve analizin serbestçe ve kapsamlı tartışılması yoluyla mükemmeliyetin hedeflendiği bir araştırma ve öğrenme merkezidir.

Çalışmalarında uluslararası düzeyde mükemmelliği hedefleyen Global Akademi, küresel gelişmeler ile ilgili olarak bağımsız, tarafsız, bilimsel bilgiye dayanan araştırmalar gerçekleştirmek, basit ve anlaşılır veri üretmek, ihtiyaç duyan kişi ve kurumlara danışmanlık ve çözüm ortaklığı sunmak, eğitim, yayın ve yayım faaliyetlerinde bulunmak ve küresel düzeyde insanlığın karşılaştığı sorunları anlama, anlatma ve çözüm bulma çabalarına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur.

   / TRGlobalAcademy

www.globacademy.org

